

Тетяна СЕБТА

**КРАЙОВЕ УПРАВЛІННЯ АРХІВІВ, БІБЛІОТЕК І МУЗЕЇВ
ПРИ РАЙХСКОМІСАРІ УКРАЇНИ:
ІСТОРИЧНИЙ НАРИС**

Метою даного нарису є відтворення загальної картини діяльності Крайового управління архівів, бібліотек і музеїв, яке діяло в Райхскомісаріаті Україна наприкінці 1942–1944 рр. і належало до структури німецького цивільного управління на цій території.

Дослідникам, які вивчають історію України періоду Другої світової війни, добре відома ця установа. Але досі досліджувалися окремі аспекти її діяльності, а загальної картини, яка б висвітлювала історію створення, розбудови і завершального етапу діяльності Крайового управління, всі напрямки його роботи (архівний, бібліотечний, музейний і науковий), досі немає. Є окремі досить глибокі дослідження, присвячені архівній¹ стороні діяльності цієї установи, бібліотечній², науковій³. Виключення становить музейний аспект, якого дослідники майже не торкнулися⁴. Тому важливо об'єднати існуючі знання та маловідомі факти з окремих сторін діяльності Крайового управління в одну загальну картину, на яку б могли спиратися наступні дослідження.

Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі України (*Landesverwaltung der Archive, Bibliotheken und Museen beim Reichskommissar für die Ukraine*), далі КУ, створено за наказом райхскомісара України 7 грудня 1942 р.⁵ Ініціатором створення КУ, яке планувалося спершу лише як архівне управління, був державний архівний директор д-р Г. Вінтер*, який неодноразово у 1941–1942 рр. працював в Україні спочатку як радник вищого військового управління при штабі командуючого тилу групи армій “Південь”, потім при Оперативному штабі райхслайтера Розенберга (далі – Оперативний штаб). Ця ініціатива знайшла підтримку у його безпосереднього керівника – генерального директора державних архівів Пруссії, директора Потсдамського

---

* Вінтер Георг (1895, Нойруппін – 1961, Кобленц) – відомий німецький архівіст, д-р філософії. До Другої світової війни у 1921–1939 рр. співробітник одного з найстаріших архівів Німеччини – Пруського державного таємного архіву. Під час війни у 1941–1944 рр. працював в Україні – з жовтня по грудень 1941 р. як радник вищого військового управління при штабі командувача тилу групи армій “Південь”; з др. половини травня до кінця серпня 1942 р. – як держархівдиректор при Головній робочій групі України Оперативного штабу райхслайтера Розенберга; з вересня 1942 р. – в адміністрації райхскомісара України, де з 7 грудня 1942 р. до кінця березня 1944 р. очолював КУ. Після війни був директором (1952–1960) Федерального архіву ФРН у Кобленці.

райхсархіву, комісара із захисту архівів д-р Е. Ципфеля** та у райхсміністра окупованих східних територій райхсляйтера А. Розенберга⁶, Останній, вірогідно, виступив за розширення компетенції майбутнього відомства за рахунок включення до нього музеїв і бібліотек.

КУ мало забезпечувати збереження, облік та впорядкування архівних, бібліотечних і музейних зібрань, що були важливими для історії т. зв. *“східного простору”* (Східної Європи), краєзнавства, *“історії німецького управління”* (Магдебурзького права), сучасного німецького управління, та науково їх опрацьовувати. Для зручного управління започатковувалась система крайових архівів, бібліотек і музеїв. Крім того, з метою концентрації та зберігання документів сучасного німецького управління мав бути створений архів Райхскомісаріату Україна. По відношенню до цих майбутніх установ КУ мало виступати керівним центром. Ті архіви, бібліотеки і музеї, які не перетворювалися на крайові або з ними не об'єднувалися, залишалися у підпорядкуванні генеральних комісарів. За ними КУ мало здійснювати лише фаховий нагляд.

Керівником КУ 16 грудня 1942 р.⁷ було призначено д-ра Г. Вінтера. Новостворене управління розмістилося у Києві на вул. Володимирській, 22-а (нині – будинок Центрального державного музею-архіву літератури та мистецтва України).

Розбудова КУ, як і створення нової системи архівів, бібліотек і музеїв, відбувалася поступово. Як архівіст, Г. Вінтер розробив у першу чергу проект крайових і окружних архівів РКУ на основі радянської архівної системи. За його планом, роль колишнього Центрального архівного управління УРСР мало виконувати КУ; центральних архівів у Києві та Харкові – крайові архіви у цих містах; колишніх обласних архівних управлінь УРСР – адміністрації генералкомісарів; державні обласні архіви змінювалися на окружні архіви; колишні державні історичні архіви – на філіали окружних архівів, державні міські архіви – на міські філіали окружних архівів або з ними об'єднувалися; нарешті,

---

** Ципфель Ернст (1891, Дрезден – 1966, Бад Пірмонт) – керівник архівного відомства нацистської Німеччини. Починав з військової служби, на якій перебував 10 років. У листопаді 1918 р. у ранзі капітана пішов у відставку і розпочав навчання на архіваріуса, одночасно працюючи в новоствореному Райхсархіві у Потсдамі. Після навчання захистив докторську дисертацію у Вюрцбурзі і 1923 р. отримав посаду архівного радника. Вступ у 1932 р. до Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії значно посприяв його швидкій кар'єрі на архівній службі. 1935 р. він одержав посаду вищого державного радника, восени 1936 р. його призначили директором Райхсархіву в Потсдамі, у жовтні 1938 р. – генеральним директором державних архівів Пруссії, у травні 1940 р. – комісаром із захисту архівів. З січня 1944 р. він очолив новостворений підрозділ архівної справи та документознавства при І-му відділі Райхсміністерства внутрішніх справ.

колишні державні районні архіви об'єднувалися з окружними архівами або їхніми філіалами⁸.

Крайовий архів у Харкові планувалося створити після передачі Харківської області німецькому цивільному управлінню, тобто включення її до РКУ. Однак, цього, не сталося. За наказом райхскомісара України від 26 лютого 1943 р. 1 березня 1943 р. було створено Крайовий архів, Крайову бібліотеку і Крайовий музей лише у Києві⁹.

Окружні архіви було створено дещо пізніше – приблизно наприкінці березня 1943 р. Із 18 окружних архівів, які передбачалося утворити з урахуванням областей військової зони управління, було створено лише 13 – у Брест-Литовську (нині – Брест), Вінниці, Дніпропетровську, Кам'янці-Подільському, Кіровограді, Луцьку, Мозирі, Миколаєві, Пінську, Полтаві, Рівному, Запоріжжі та Житомирі¹⁰. Три окружні архіви розташовувалися у білоруських містах (Брест-Литовську, Мозирі, Пінську), оскільки південні райони цих областей разом з названими містами входили до Райхскомісаріату Україна.

Архівний напрямок

Крайовий архів Києва було утворено на основі Українського головного історичного архіву (УГІА) ім. В. Б. Антоновича, який на той час об'єднував фонди колишнього Київського центрального архіву давніх актів (КЦАДА), обласного і міського архівів та окремих врятованих відомчих архівів. 1 березня 1943 р. відбулася, по суті, зміна назви – УГІА ім. Антоновича на Крайовий архів, оскільки структура відділів архіву не змінилася. Крайовий архів Києва мав у своєму складі 5 відділів: *I від.* – *кол. КЦАДА* (зав. від. Н. Д. Полонська-Василенко); *II від.* – *адміністративні, громадські та освітні установи* (зав. від. К. М. Остроградська); *III від.* – *фінансово-економічні, судові, церковні та монастирські установи* (зав. від. проф. М. Т. Яновський, з 1 травня 1943 р. – М. Ф. Тищенко); *IV від.* – *установи, які виникли після 1917 р.* (зав. від. О. М. Барабашев); *V від.* – *друкованих видань* (зав. від. – В. В. Шпилевич). Останній відділ (V-й) налічував 7 підвідділів: 1) науково-довідкова бібліотека, 2) газети, 3) плакати та листівки, 4) рукописний (рукописи та копії архівних документів), 5) географічні карти, плани, проекти, схеми і діаграми, 6) речові пам'ятки до Музею архівознавства, фото, негативи, 7) архів друкованих видань¹¹.

Крайовий архів Києва і т. зв. групу архівів очолив архівний радник д-р Ернст Байнс, який до війни з 1939 р. працював у Державному архіві в Оснабрюці, а з грудня 1942 р. до середини листопада 1943 р. – у КУ, де з кінця червня 1943 р., крім керівництва Крайовим архівом, мав нові обов'язки – здійснення фахового нагляду за окружними архівами на заході РКУ¹². Директор УГІА ім. Антоновича Володимир Міяковський, який до Е. Байнса стояв на чолі архіву, став заступником німецького керівника, зберігши проте звання “український директор”¹³.

З 22 червня 1943 р. групу архівів КУ очолив вищий архівний радник д-р Вальтер Лацке, який у лютому 1944 р. у зв'язку з хворобою Г. Вінтера перейняв керівництво КУ, а з квітня 1944 р. офіційно його очолив. В. Лацке був австрійським архівістом, випускником Віденського університету (1923–1927), з 1931 р. членом НСДАП, у 1938–1943 рр. очолював Райхсархів Троппау (нині – Опава), а після війни – філіал Федерального архіву ФРН у Франкфурті-на-Майні¹⁴.

КУ не підпорядковувалися наступні архіви: Військово-історичний архів у Києві, конфіскований у вересні 1941 р. представником Керівника військових архівів полковником Рудольфом фон Гьодлем (Rudolf Hödl, 1876–1967) та Центральний фото-кіноархів, конфіскований Оперативним штабом. Тільки 9 вересня 1943 р. Військово-історичний архів у кількості 7 097 в'язок було передано КУ¹⁵.

Бібліотечний напрямок

Групу бібліотек КУ та Крайову бібліотеку Києва очолював бібліотечний радник д-р Йозеф Бенцинг, до війни (1934–1941) співробітник Пруської державної бібліотеки в Берліні. У грудні 1941 р. – лютому 1942 р. як співробітник Оперативного штабу він працював у Києві, де відповідав за бібліотечний напрямок. З 1 березня 1942 р. Й. Бенцинг перейшов працювати до німецького цивільного управління – адміністрації генералкомісара Києва, де також завідував бібліотечними справами. Після війни у 1946–1966 рр. працював в університетській бібліотеці у м. Майнці¹⁶.

Крайову бібліотеку Києва було створено 1 березня 1943 р. на основі Центральної бібліотеки райхскомісара України (ЦБРУ) і Бібліотеки Політехнічного інституту¹⁷. ЦБРУ, в свою чергу, було утворено 6 червня 1942 р. на основі колишньої Бібліотеки АН УРСР (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського) з прикріпленими до неї фондами Технічної і Медичної республіканських бібліотек та Бібліотеки Київського університету¹⁸. ЦБРУ вважалася головним бібліотечним фондом РКУ, з якого заборонялося будь-яке вилучення літератури за виключенням дублетних екземплярів. Від самого початку ЦБРУ очолював Й. Бенцинг¹⁹.

Варто відзначити твердість Й. Бенцинга у обстоюванні цілісності фондів, підпорядкованих йому бібліотек, зокрема Бібліотеки АН УРСР²⁰. Серед архівних документів досить часто зустрічаються його неодноразові нагадування і вимоги, направлені окремим німецьким службовцям або військовим щодо повернення взятих у бібліотеці книг²¹. Він не давав спуску співробітникам Оперативного штабу райхслайтера Розенберга, якщо вони без його відома і дозволу проникали в зачинені бібліотеки або конфісковували потрібні їм книги²². Його протести виливалися у форму доповідних записок, які хоч і не завжди мали ефективну дію, свідчили, однак, про рішучість обстоювати інтереси довірених

йому бібліотек. Наприклад, в одній із доповідних записок від 24 липня 1943 р., в якій оскаржувалося вилучення Оперативним штабом німецькомовної літератури з Київської обласної бібліотеки ім. ВКП(б), свою позицію він аргументував інтересами місцевих німців: “А що ж будуть читати фольксдойче і райхсдойче, які проживають у Києві?”²³.

КУ контролювало, крім того, дві Центральні сільськогосподарські бібліотеки у Києві та Херсоні, організовані 19 березня 1943 р.²⁴ на основі місцевих сільськогосподарських бібліотек, і здійснювало нагляд за обласними, міськими та іншими бібліотеками на території РКУ.

Із компетенції КУ випали збірка радянської літератури Київської обласної бібліотеки ім. ВКП(б) (нині – Національна парламентська бібліотека України); лаврські бібліотеки – Історична (нині – Державна історична бібліотека України), т. зв. Флавіанівська бібліотека^{***}, бібліотека Союзу воєвничих безбожників Центрального антирелігійного музею; два сховища юдаїки – у колишній Духовній академії на Подолі та будинку синагоги по вул. Маловасильківській (нині – Шота Руставелі), 13, де перед війною знаходилося одне з книгосховищ Центральної державної єврейської бібліотеки ім. М. Вінчевського; а також збірка журналів у кількості приб. 250–300 тис. примірників, що зберігалися у Володимирському соборі, тодішньому сховищі БАН УРСР. Усі вони були конфісковані Оперативним штабом і опрацьовувалися його співробітниками²⁵.

Музейний напрямок

Групу музеїв та створений 1 березня 1943 р. Крайовий музей Києва за браком німецького персоналу очолив д-р Г. Вінтер²⁶. В українських документах 1943 р. Крайовий музей Києва називався ще Головним музеєм²⁷. Заступником Г. Вінтера у Крайовому музеї стала колишня співробітниця Музею західного і східного мистецтва, референт у справах мистецтва при генеральному комісарі Києва Ольга Конрадовна Гейбель²⁸.

Крайовий музей Києва об'єднував три музейні установи: Музей західного і східного мистецтва (нині – Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків), Музей російського мистецтва і Державний український музей (під час окупації Музей українського мистецтва²⁹, нині – Національний художній музей України), які відповідно стали відділами Крайового музею: 1) західноєвропейського мистецтва – кер. проф. С. О. Гіляров; 2) східноєвропейського мистецтва – кер. П. А. Кульженко; 3) українського мистецтва – кер. І. Т. Волянський (з 1 квітня 1943 р.³⁰ П. А. Кульженко)³¹. Наприкінці березня 1943 р. було значно скорочено штат співробітників усіх музеїв. Ті, що залишилися, розглядалися як один колектив Крайового музею (усього 23 співробітника³²).

^{***} Флавіанівська бібліотека – бібліотека, закладена 1910 р. митрополитом Київським та Галицьким, священно-архімандритом Києво-Печерської Лаври Флавіаном (1840–1915), в миру Микола Городецький. Бібліотека розташовувалася до війни у Великій лаврській дзвіниці та налічувала близько 15 000 томів.

Крім того, КУ підпорядковувався Крайовий музей природознавства, створений 1 липня 1943 р. на основі Зоологічного музею Київського університету³³. Керівником Крайового музею природознавства було призначено д-ра Гайнріха Матіле, який наприкінці травня 1943 р. прибув до Києва і обійняв у КУ посаду музейного референта з природознавства³⁴.

КУ здійснювало фаховий нагляд за колишнім Державним архітектурно-історичним заповідником “Софійський музей” (під час окупації – Архітектурно-історичний музей), який з січня 1942 р.³⁵ підпорядковувався генералкомісару Києва. КУ відмовилося адмініструвати його, оскільки він знаходився на балансі генералкомісаріату, а, головне, виконував функцію охорони пам’яток архітектури (Архітектурно-історичний музей відповідав, крім своїх пам’яток, за охорону Великої лаврської дзвіниці, Троїцької надбрамної церкви у Лаврі, церкви Спасана-Берестові та Кирилівської церкви³⁶). Ця функція за наказом райхскомісара України від 7 грудня 1942 р. до компетенції КУ не належала. Вважалося, що воно повинно було займатися охороною рухомих пам’яток культури, які зберігалися у приміщеннях, тоді як практичні заходи з охорони пам’яток архітектури мали здійснювати генералкомісари³⁷.

Проте керівник КУ та групи музеїв д-р Г. Вінтер намагався опікуватися справами захисту пам’яток архітектури в рамках фахового нагляду. У березні 1943 р. директором Архітектурно-історичного музею він призначив замість Олекси Повстенка проф. С. Гілярова³⁸, якому доручив також опрацьовувати для КУ всі справи, пов’язані з захистом пам’яток архітектури на території всього Райхскомісаріату Україна³⁹. Під тиском Г. Вінтера весною 1943 р. було призупинено роботи по розбору будівель на території Києво-Печерської Лаври⁴⁰, хоча накази щодо цього офіційно видавали німецька влада Києва та Київська міська управа⁴¹. Вже у квітні 1943 р. у КУ було підготовлено перелік пам’яток архітектури на території Райхскомісаріату Україна, які потрібно було взяти під охорону⁴².

КУ не підпорядковувалися музеї історико-краєзнавчого профілю як у Києві, так і на всій території Райхскомісаріату Україна. Вони відносилися до компетенції Крайового інституту прадавньої та давньої історії (Landesinstitut für Vor- und Frühgeschichte) при райхскомісарі України під керівництвом колишнього співробітника Оперативного штабу проф. Рудольфа Штампфуса (Rudolf Stampfuß, 1904–1978). Інститут розташовувався у будинку колишнього Музею Леніна по вул. Володимирська, 57 (нині – Міський будинок вчителя). При ньому було організовано Музей прадавньої історії на основі зvezених сюди узимку 1942 р. колекцій Інституту археології АН УРСР, Археологічного музею і Центрального історичного музею⁴³. Крайовий інститут прадавньої та давньої історії поєднував одразу три функції – наукову, музейну та

адміністративну, виконуючи роль центрального управління всіх історичних музеїв на території Райхскомісаріата Україна⁴⁴.

Персонал

Нижче подаємо повний склад співробітників КУ – німецьких службовців і прирівняних до них місцевих працівників (фольксдойче)⁴⁵.

Ім'я та прізвище, роки життя	Посада	Період роботи у КУ
д-р Георг Вінтер (Georg Winter, 1895–1961)	директор КУ, керівник групи музеїв і Крайового музею	16.12.1942– 20.02.1944
д-р Ернст Аугуст Байнс (Ernst August Beins, 1903–1944)	керівник Крайового архіву, нагляд за зах. окруж. архівами	18.12.1942– 15.11.1943
д-р Вальтер Лацке (Walther Latzke, 1904–1991)	керівник групи архівів, з 21.02.1944 р. в.о. та з 1.04.1944 р. директор КУ	22.06.1942– 30.09.1944
д-р Йозеф Бенцинг (Josef Benzing, 1904–1981)	керівник групи бібліотек і Крайової бібліотеки	1.03.1943– 5.01.1944
д-р Гайнріх Матіле (Heinrich Matile, 1894–?)	керівник Крайового музею природознавства у Києві	трав. 1943– 30.09.1943
Віллі Пфайффер ^{4*} (Willi Pfeiffer)	науковий співробітник	20.09.1943– 31.10.1944
Адальберт Гольц (Adalbert Holtz, 1905–?)	господарчі та фінансові питання	22.06.–лист. 1943
Бернгард Кнох (Bernhard Knoch)	перекладач	19.06.1943 – січ. 1944 р.
Гелене Ганзон (Helene Hanson)	перекладач	трав. – 30.09.1943 р.
Евальд Штрандман (Ewald Strandmann)	перекладач	берез.–вер. 1943 р.
Гелене Лоренц (Helene Lorenz, 1896–?)	секретарка, стенографістка	26.02.1943– 29.02.1944
Микола Володимирович Геппенер (1901–1971)	на посаді нім. службовця	1.10.1943 – лип. 1944
Луїза Карлівна Фалькевіц ^{5*} (1876–?)	на посаді нім. службовця	1.10.1943 – лип. 1944
Варвара Еммануїлівна Дар'ян ^{5*} (1901–?)	різноробоча	1.10.1943 – лип. 1944

^{4*} Віллі Пфайффер опікувався музейними колекціями, вивезеними у Східну Пруссію, зокрема до Кьонігсберга.

^{5*} Л. Фалькевіц і В. Дар'ян восени 1943 р. мали вже німецьке громадянство.

Як видно з таблиці, найповнішим склад КУ був лише у червні–вересні 1943 р. Всього КУ з німецького персоналу мало у своєму складі 6 науковців і 6 службовців. Український персонал, який працював у Крайовому архіві, Крайовій бібліотеці та Крайовому музеї у Києві у червні 1943 р. налічував прибіл. 140 осіб⁴⁶.

З серпня 1944 р. співробітникам КУ, які ще залишалися у його складі, перестали виплачувати заробітну плату, хоча вони ще певний час продовжували опікуватися справами КУ. Це стосується, у першу чергу, В. Лацке і В. Пфайффера, які ще продовжували улагоджувати справи КУ. Крім того, колекціями, вивезеними КУ у вересні–жовтні 1943 р. з Києва, після липня 1944 р. і далі опікувалися українські співробітники, які були при них. Це – М. В. Геппенер, Л. К. Фалькевіц і В. Е. Дар'ян, які супроводжували архівні збірки з КЦАДА до Троппау, а потім замку Трпісти у Західній Богемії⁴⁷; та П. А. Кульженко, яка супроводжувала колекції з київських музеїв російського та західного і східного мистецтв до Кьонігсберга, а звідти до Вільденгофу (масток графа Шверіна) у Східній Пруссії⁴⁸. Таким чином, 1 серпня 1944 р. можна вважати офіційною датою ліквідації КУ.

Основні напрямки діяльності

Окрім типової роботи, притаманної всім трьом відділам КУ, яку виконували українські співробітники, як то: інвентаризація і концентрація розпорошених по місту архівних, бібліотечних фондів та музейних збірок, складання облікової документації наявних фондів та, при необхідності, їх упорядкування, обслуговування читачів, здійснювалися ще інспекційні поїздки німецьких співробітників у міста райхскомісаріата.

Українські науковці, співробітники КУ, підготували і провели навесні та влітку 1943 р. цикл науково-популярних радіопередач (близько 20) з історії Києва, окремих його архітектурних пам'яток, давньоруського і середньовічного мистецтва, архітектури і т.д. Наприклад, “Давньоруська і давньоукраїнська ікони” (П. Кульженко), “Німецькі архітектори Києва” (С. Гіляров), “Царські палаци у Києві” (В. Міяковський), “Магдебурзьке право в Україні” (Н. Полонська-Василенко), “Східнослав'янське письмо та давня українська література” (М. Геппенер), “Фольксдойче у Києві за часів царату” (О. Гейбель)⁴⁹ і т. д.

Керівництво КУ зосередилося переважно на виконанні завдань, поставлених перед ним вимогами часу та вищим політичним керівництвом. У бібліотечній галузі це – контроль за укладанням списків забороненої літератури і вилученням її з відкритого доступу в бібліотеках; обслуговування через абонемент численних німецьких організацій та окремих дослідників. У науковій галузі – співпраця з Інститутом дослідження Магдебурзького права з м. Магдебург щодо видання корпусу магдебурзьких грамот українським містам. Проект, однак, не був здійснений, хоча певні кроки у цьому напрямку було зроблено⁵⁰.

У музейному напрямку керівництво КУ ініціювало повну звірку взятих з київських музеїв протягом 1941–1942 рр. у тимчасове користування картин та предметів мистецтва різними німецькими службами і відомствами⁵¹, а також загальну переінвентаризацію Музею українського мистецтва, пов'язану зі зміною керівництва музею (див. виноска 30)⁵². Г. Вінтер, як керівник КУ і групи музеїв, контролював будь-яке переміщення музейних культурних цінностей. З ним узгоджувалися питання щодо надання предметів мистецтва з музеїв у тимчасове користування. Він видавав дозвіл на вивезення предметів мистецтва з Райхскомісаріату Україна, наприклад, у випадку купівлі якого-небудь предмета мистецтва в антикварному магазині або художньому салоні⁵³. Також за ним залишалось останнє слово щодо передачі з музеїв церковним громадам у постійне користування речей церковного вжитку⁵⁴ або повернення до музею викрадених речей⁵⁵.

Керівництво КУ тісно співпрацювало з Оперативним штабом у музейній галузі. У березні 1943 р. до київських музеїв було передано культурні цінності, вивезені весною 1942 р. Оперативним штабом зі сховищ Києво-Печерської Лаври і розміщені у приміщенні школи по вул. Дарвіна (кол. Новолевашівська), 2. Внаслідок цієї передачі відділ західноєвропейського мистецтва Крайового музею прийняв на зберігання 228 картин і різноманітних предметів мистецтва, відділ східноєвропейського мистецтва – 570 ікон та картин, відділ українського мистецтва – 567 ікон і картин та 635 одиниць церковного одягу⁵⁶. В той самий час за згодою Г. Вінтера, підтвердженою райхскомісаром України, Оперативному штабу було дозволено у березні 1943 р. вилучити з відділу українського мистецтва Крайового музею у Києві 80 картин радянських художників як зразки більшовицького мистецтва і вивезти їх до Райху⁵⁷.

В архівній галузі керівництво КУ значну увагу приділило вивченню і урегулюванню претензій архівного відомства Генерального Губернаторства (ГГ) на окремі збірки українських архівів і бібліотек, зокрема, – актові книги адміністративно-судових установ колишнього Волинського воєводства Польсько-Литовської держави (з 1793 р. Волинської губернії Російської імперії); архіви Волинського лицей у Кременці, Віленського університету, бібліотеку та архів родини Хрептовичів; а також родові архіви польських магнатів з Волині. Дирекція архівів ГГ активно розшукувала також архіви польських установ, приватних осіб, евакуйовані на початку Другої світової війни на схід Польщі, де вони потрапили до рук радянської армії. Історія цих пошуків мала своє закінчення. Крім сучасних архівів, у поверненні інших збірок архівному відомству ГГ було відмовлено⁵⁸.

У компетенції керівника КУ знаходилася розробка концепції створення в Райхскомісаріаті Україна т. зв. Німецького архіву (Deutschtums-

archiv). Йшлося про концентрацію архівних документів (метричні книги, архіви громад, родин, окремих осіб та ін.), які мали пряме чи дотичне відношення до німецьких громад або місцевих етнічних німців в Україні. Дуже багато нацистських організацій (Зондеркоманда д-ра Штумппа, Центр у справах фольксдойче) були зацікавлені не просто в дослідженні цих матеріалів, а у їхньому вилученні з місць зберігання і вивезенні до Райху. Щоб запобігти цьому, вирішено було створити окремий Німецький архів при КУ⁵⁹. Практичне здійснення цього задуму розпочалося у липні 1943 р., коли 602 актові книги було перевезено з КЦАДА до приміщення КУ⁶⁰. Повністю втілити його у життя завдало швидке розгортання подій на фронті. 7 вересня 1943 р. у Києві було об'явлено про початок евакуації німецьких цивільних установ⁶¹.

Вивезення

Вивезення на Захід київських архівних, бібліотечних і музейних збірок було здійснено на вимогу керівництва Райхскомісаріату Україна, а саме за розпорядженням керівника відділу науки та культури райхскомісаріату Аугуста Габіга, який відповідне доручення отримав від свого вищого керівництва⁶².

Ініціаторами та організаторами вивезення київських колекцій цей акт розглядався як евакуаційна міра, радянською стороною – як акт грабунку. Так чи інакше, внаслідок цього збереглася та частина архівних збірок кол. КЦАДА, ті колекції Зоологічного музею Київського університету, які було вивезено німцями, з іншого боку, втрачено саме ту частину мистецьких творів київських музеїв та Харківського художнього музею, яку вивезли німці.

КУ у вересні–жовтні 1943 р. було вивезено:

З кол. **БАН АН УРСР** колекцію рукописів, стародруків і нот (10 ящ.) до Кам'янця-Подільського, 17 листопада 1943 р. – до Райхсархіву Троппау (чеськ. Опава), частину вивезеної збірки на початку січня 1945 р. – до замку Трпісти біля м. Пльзеня у Західній Богемії⁶³.

З колишнього **КЦАДА** – до Кам'янця-Подільського, звідти у другій половині листопада–грудні 1943 р. до Райхсархіву Троппау, потім частину в січні 1945 р. до замку Трпісти:

а) актові книги земських та градських судів XVI–XVIII ст. – 1 449 томів (602 томи і 847 томів) та 58 коробок з розбитими актовими книгами м. Кременця;

б) Румянцевський генеральний опис Малоросії кінець XVIII ст. – 429 томів;

в) родові архіви XVI–XIX ст. польських магнатів Гіжицьких, Замойських, Потоцьких, Сапег – 197 в'язок;

г) документи XVII–XIX ст. Київської губернської канцелярії, Києво-Печерської Лаври, Київської духовної консисторії, Київського намісницького правління та Малоросійської колегії – 689 коробок;

д) рукописи XVI–XIX ст. Київського товариства ім. Нестора-Літописця – 2 ящики (736* документів)⁶⁴.

По дорозі до Кам'янця-Подільського було пограбовано один вагон, що містив актові книги, документи Малоросійської колегії, рукописи Київського товариства ім. Нестора-Літописця, а також збірки архівних документів з Полтавського обласного архіву (20 ящиків) і Полтавського краєзнавчого музею (6 ящиків)⁶⁵.

При переїзді до Троппау у Кам'янці-Подільському залишилася невелика частина архівних збірок, зокрема, 27 актових книг (за іншими даними 22) та головним чином документи київських установ XVIII ст.⁶⁶. 1946 р. у двох вагонах їх було повернуто з Кам'янця-Подільського до Києва⁶⁷.

З **Зоологічного музею** Київського університету вивезено колекцію метеликів до Кьонігсберга⁶⁸ (нині Калінінград).

З **Харківського художнього музею** (кол. Державна картинна галерея) у серпні 1943 р. Оперативним штабом до Києва, а звідти співробітником КУ В. Пфайффером 24 вересня 1943 р. до Рівного, потім до Кьонігсберга⁶⁹ було вивезено 96 предметів українського живопису XIX–XX ст. (картини, малюнки, акварелі), 141 картина західноєвропейських майстрів^{7*} XVII–XIX ст., 11 картин російських художників XIX ст. (серед них В. Д. Поленов “Христос на Генісаретському озері”, І. К. Айвазовський “Татарське село”, “Шторм”), 31 ікона XV–XVIII ст. головним чином московської школи та дві картини невідомих художників, 12 гравюр німецьких майстрів, 25 килимів і гобеленів⁷⁰.

З колишнього **Музею західного та східного мистецтва** вивезено 112 картин західноєвропейського живопису, 2 мармурові римські бюсти хлопчика та дівчинки II ст. н. е., 2 бронзові фігури та 26 античних і східних предметів зі скла⁷¹, 51^{8*} коробок, 6 папок та 1 рулон з гравюрами⁷². Проте, це не остаточна цифра вивезених експонатів з цього музею. Експонати було вивезено двома партіями – 13 ящиків (шифр “W”) і 11 ящиків (шифр “MW”). Інвентарні описи 8 ящиків, позначених літерою “W”, не відомі⁷³.

З **Музею російського мистецтва** – 351 ікона, 418 картин, 11 акварелей, 17 мініатюр⁷⁴. Слід зазначити, що ці дані наведено на основі німецьких інвентарних списків до ящиків. При цьому приблизно на 20

⁶⁴ Н. Полонська-Василенко у своїй довідці про цю колекцію називає 743 документа (ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 1, арк. 31).

^{7*} Західно-європейський живопис представлено італійською, голландською, фламандською, нідерландською школами. Найбільшою була італійська школа, яку репрезентували такі відомі художники, як Бронзіно “Іоанн Христитель”, Алессандро Аллорі “Розп'яття”, Антоніо Болестро “Розп'яття Петра”.

^{8*} Це число розділено на 21 велику і 30 маленьких коробок (ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 8, арк. 120).

ящиків з експонатами Музею російського мистецтва інвентарні описи були взагалі відсутні⁷⁵.

Збірки з обох київських художніх музеїв було вивезено через Кам'янець-Подільський до Кьонігсберга⁷⁶, звідти до маєтку графа Шверіна у Вільденгофі (нині с. Дзиково Ілавецьке^{9*} Вармінсько-Мазурського воєводства) прибл. в 70 км південніше Кьонігсберга. За свідченням П. А. Кульженко, яка супроводжувала київські колекції, вони загинули 17 лютого 1945 р. під час пожежі маєтку⁷⁷.

Однак, відомо, що влітку 1960 р. на місці згорілого маєтку польськими та радянськими вченими було проведено розкопки, в результаті яких виявлено ікони та скульптури⁷⁸. Це дає надію, що вивезена у 1943 р. колекція з київських художніх музеїв повністю не загинула, і є шанс віднайти хоча б її частину.

Підсумок

Створення єдиного управління в Райхскомісаріаті Україна, яке б регулювало і вирішувало всі питання, пов'язані, в першу чергу, з захистом, збереженням і обліком культурних цінностей на території райхскомісаріату, яким стало Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі Україна, відіграло позитивну роль у справі дійсної опіки над закладами культури на цій території. Свою діяльність КУ встигло за браком часу в повній мірі на всіх напрямках (архівному, бібліотечному і музейному) розгорнути тільки у Києві. Лише групі архівів вдалося поширити свою владу майже на всю територію Райхскомісаріата Україна, створивши і контролюючи діяльність окружних (колишніх обласних) архівів.

Не можна розглядати створення і діяльність КУ під кутом зору радянських ідеологічних кліше типу – “нацистська грабіжницька організація, створена виключно для зручного пограбування українських культурних цінностей”. Це вульгаризує дійсність. Ініціатор створення КУ професійний архівіст з великим досвідом роботи до війни Г. Вінтер, добре знаючи ситуацію з архівами та іншими закладами культури в Райхскомісаріаті Україна (безгосподарність, неспроможність місцевого та байдужість німецького керівництва), вбачав місію свого управління, у першу чергу, в захисті місцевих архівних, бібліотечних і музейних зібрань від розкрадання як з боку місцевого населення, так і різноманітних німецьких організацій. Характерною рисою КУ було те, що його керівне ядро склали професіонали, які добре знали архівну та бібліотечну справи, а, головне, не були байдужими до долі підконтрольних їм архівних, бібліотечних і музейних зібрань. Це, в першу чергу, стосується керівника КУ д-ра Г. Вінтера і керівника групи бібліотек д-ра Й. Бенцинга.

^{9*} Dzikowo ґaweckie.

Проте повновладними ні КУ, ні його керівництво не були. В умовах тоталітарної системи нацистської Німеччини та авторитарного стилю управління на всіх рівнях німецької окупаційної влади КУ відіграло роль статиста по відношенню до високопосадових осіб або владних структур. Це виявилось у продовженні практики вилучення музейних експонатів у “тимчасове користування” для прикрашення приватних та офісних приміщень представниками вищих щаблів німецької цивільної адміністрації та поліції, активній діяльності на території райхскомісаріату Оперативного штабу райхсляйтера Розенберга, організації “Аненербе” (нім. Ahnenerbe – спадщина предків), Центру у справах фольксдойче (дві останні належали до СС), зондеркоманди д-ра Карла Штумппа при Райхсміністерстві окупованих східних територій та ін., за якими стояли їхні можновладні патрони.

¹ Дубик М. Архівна справа в окупованій Україні (1941–1944 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 06 / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 1997; Дубик М. Архіви Києва часів німецької окупації (вересень 1941 – листопад 1943) // Наук. записки : 36. праць молодих вчених та аспірантів / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Т. 2. – К., 1997. – С. 519–542; Грімстед П. К. Доля Київського центрального архіву давніх актів у Другій світовій війні: Потрійна трагедія нищення, пограбування, пропаганди // АУ. – № 4–6. – К., 2002. – С. 46–76; Себта Т., Черкаська Н. Фонди магнатських архівів та судово-адміністративних установ КЦАДА у контексті взаємних претензій Рейхскомісаріату України і Генерал-губернаторства // АУ. – № 4–6. – К., 2003. – С. 184–312; Lehr S. Ein fast vergessener “Osteinsatz”: Deutsche Archivare im Generalgouvernement und im Reichskommissariat Ukraine. – Düsseldorf: Droste-Verlag, 2007. – 412 S.

² Дубровіна Л. А., Малолетова Н. І. Звіти про діяльність Крайової бібліотеки Рейхскомісаріату України як джерело з історії бібліотек і долі бібліотечних фондів у період нацистської окупації Києва (1941–1943 рр.) // Спеціальні історичні дисципліни : Питання теорії та методики. – Число 6 (7), ч. 2. – К., 2001. – С. 6–24; Дубровіна Л. А., Малолетова Н. І. Бібліотеки м. Києва в період нацистської окупації (1941–1943): Загальні напрями політики та діяльність окупаційних установ // Бібліотеки Києва під час нацистської окупації (1941–1943) / Упор. Дубровіна Л., Малолетова Н. – К., 2004. – С. 59–113.

³ Корпус магдебурзьких грамот українським містам : Два проекти видань 20-х–40-х років ХХ століття / В. Андрейцев, В. Ульяновський, В. Короткий. – К.: “Прайм”, 2000. – 215 с.

⁴ Пелькіна Л., Факторович М. Евакуація і грабунок: Київські мистецькі цінності під час війни // Пам’ятки України. – 1994. – № 1–2. – С. 111–119; Білокінь С. Гіркий спогад про Поліну Аркадіївну Кульженко // Пам’ятки України. – 1998. – № 1. – С. 134–153.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України, ф. 3206, оп. 5, спр. 8, арк. 74 зв.–75.

⁶ ЦДАВО України, ф. 3676, оп. 1, спр. 221, арк. 213.

⁷ Lehr S. Ein fast vergessener „Osteinsatz“: Deutsche Archivare im Generalgouvernement und im Reichskommissariat Ukraine. – Düsseldorf: Droste-Verlag, 2007. – S. 197.

⁸ Richtlinien für den Dienstbetrieb der unter Fachaufsicht der Landesverwaltung stehenden Bezirksarchive (ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 2, арк. 82–86).

⁹ Там само, спр. 10, арк. 155.

¹⁰ Там само, спр. 2, арк. 86.

¹¹ Там само, ф. 3847, оп. 1, спр. 45, арк. 6 зв., 7 зв. – 8, 20 зв., 29, 30 зв.; там само, спр. 178, арк. 82–82 зв.

¹² Там само, ф. 3206, оп. 5, спр. 24, арк. 395, 400–401, 404, 407.

¹³ Там само, арк. 131.

¹⁴ Там само, арк. 300–306; *Lehr S.* Ein fast vergessener „Osteinsatz“: Deutsche Archive im Generalgouvernement und im Reichskommissariat Ukraine. – Düsseldorf: Droste-Verlag, 2007. – S. 343.

¹⁵ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 2, арк. 176.

¹⁶ Там само, ф. 3676, оп. 1, спр. 52, арк. 62; *Deutsche biographische Enzyklopädie.* – Bd. 1. – München, 1995. – S. 432.

¹⁷ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 10, арк. 155; там само, спр. 7, арк. 287.

¹⁸ Там само, спр. 4, арк. 57.

¹⁹ Цікаву характеристику Й. Бенцинга наводить у своєму щоденнику киянка Ірина Хорошунова, яка працювала під час окупації в колишній Бібліотеці АН УРСР (*Хорошунова І.* Первый год войны // Єгупець. – К., 2001. – С. 107–108; *Хорошунова І.* Второй год войны: Киевские записки // Єгупець. – 2002. – № 10. – С. 12, 15, 34).

²⁰ І. Хорошунова, наприклад, згадує у своєму щоденнику у липні 1942 р. про те, що з того часу, як було призначено Бенцинга, вивіз книг повністю припинився (*Хорошунова І.* Второй год войны: Киевские записки // Єгупець. – 2002. – № 10. – С. 15).

²¹ Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943): Дослідження: Анотований покажчик: Публікації документів / Упор. Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова. – К., 2004. – С. 437, 443, 450.

²² ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 10, арк. 245, 250–251.

²³ Там само, арк. 188–188 зв.

²⁴ Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943): Дослідження: Анотований покажчик: Публікації документів / Упор. Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова. – К., 2004. – С. 402–403.

²⁵ *Себта Т.* Оперативний штаб рейхсляйтера Розенберга та його бібліотечна діяльність в Україні: Джерелознавчий аналіз // Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943): Дослідження: Анотований покажчик: Публікації документів / Упор. Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова. – К., 2004. – С. 126–128; *Себта Т.* Українська частка Східної бібліотеки Розенберга (1941–1945) // Укр. археографічний щорічник. – Вип. 12. – К.: НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2007. – С. 306–307.

²⁶ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 24, арк. 60; *Lehr S.* Вказ. праця. – S. 198.

²⁷ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 20, арк. 114.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ Див., наприклад, звіт про роботу Музею українського мистецтва за січень–лютий 1942 р. (ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 12, арк. 304–305).

³⁰ Акт передачі від 31 березня 1943 р. відділу українського мистецтва Кульженко П. А. (Там само, спр. 20, арк. 114–117).

³¹ Там само, спр. 12, арк. 172–173, 176–184.

³² Там само, спр. 20, арк. 48.

³³ Там само, спр. 12, арк. 211–214, 220.

³⁴ Там само, спр. 24, арк. 60, 488.

³⁵ Розпорядження генерального комісара Києва від 5 січня 1941 р. про підпорядкування йому київських музеїв (Там само, спр. 12, арк. 241).

³⁶ Там само, спр. 24, арк. 240.

³⁷ Там само, спр. 20, арк. 459.

³⁸ Там само, спр. 12, арк. 284.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Зі звіту КУ про діяльність за березень–квітень 1943 р. (Там само, спр. 10, арк. 83).

⁴¹ Про руйнування Лаври “кирками і лопатами” у 1942–1943 рр. див. *Качан Р.* Києво-Печерська лавра під час II світової війни: Хроніка руйнувань // Документознавство: Бібліотекознавство: Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: Матеріали II міжнародної конференції (Київ, 17–18 травня 2005 р.) – Ч. 2. – К., 2005. – С. 63–69.

⁴² Зі звіту КУ про діяльність за березень–квітень 1943 р. (ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 10, арк. 83).

⁴³ Про пакування експонатів Центрального історичного музею у грудні 1941 р., який знаходився перед тим на території Києво-Печерської Лаври, див. *Феттix Н.* Київський щоденник (3.XII.1941–19.I.1942) / К.: Вид. центр Софія, 2004.

⁴⁴ ЦДАВО України, ф. 3676, оп. 1, спр. 52, арк. 68; Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. Р-7021, оп. 116, д. 282, л. 2–3; Zentralblatt des Reichskommissars für die Ukraine. – Rowno, den 5.12.1942. – Nr. 31. – S. 497 (ЦДАВО України, ф. 2077, оп. 1, спр. 10, арк. 130).

⁴⁵ Див. для усієї таблиці: ЦДІАК України, ф. 3206, оп. 5, спр. 12; Там само, спр. 24; *Lehr S.* Вказана праця.

⁴⁶ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 10, арк. 49.

⁴⁷ *Дубровiна Л. А.* Геппенер Микола Володимирович // Українські архівісти: Бібліографічний довідник. – К., 1999. – Вип. 1: (XIX ст. – 1930-ті рр.). – С. 82–84; ЦДІА України, м. Київ, ф. 4703, оп. 2, спр. 2, арк. 2.

⁴⁸ *Кульженко П. А.* Спомин // Пам’ятки України. – 1998. – № 1. – С. 149–153.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 10, арк. 86–86 зв.

⁵⁰ Корпус магдебурзьких грамот українським містам : Два проекти видань 20-х–40-х років ХХ століття / В. Андрейцев, В. Ульяновський, В. Короткий. – К.: “Прайм”, 2000. – С. 3–41.

⁵¹ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 12, арк. 332–333.

⁵² Там само, арк. 284.

⁵³ Один з німецьких співробітників польової пошти отримав, наприклад, дозвіл на вивезення двох картин до Німеччини на підставі пред’явленої квитанції купівлі цих картин в одному з київських магазинів, що торгував предметами мистецтва (там само, арк. 323).

⁵⁴ Наприклад, наприкінці липня 1943 р. церкві св. Варвари на Подолі з відділу українського мистецтва Крайового музею у Києві передали 9 ікон XIX – поч. ХХ ст., складний іконостас на полотні та хрест з намальованим на ньому Розп’яттям (там само, спр. 20, арк. 51–52, 57).

⁵⁵ За вимогою Г. Вінтера три ікони, викрадені влітку 1942 р. з іконостасу Троїцької надбрамної церкви у Лаврі і випадково виявлені через рік в одній із київських лавок на Подолі, що торгувала предметами церковного культу,

було конфісковано СД і передано на початку червня 1943 р. до Архітектурно-історичного музею (там само, арк. 46).

⁵⁶ Там само, спр. 12, арк. 172; там само, спр. 10, арк. 85.

⁵⁷ Там само, спр. 20, арк. 28–32.

⁵⁸ *Себта Т., Черкаська Н.* Фонди магнатських архівів та судово-адміністративних установ КЦАДА у контексті взаємних претензій Рейхскомісаріату України і Генерал-губернаторства // АУ. – № 4–6. – К., 2003. – С. 184–312.

⁵⁹ *Lehr S.* Вказ. праця. – S. 202–208.

⁶⁰ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 1, арк. 362.

⁶¹ *Грімстед П. К.* Доля Київського центрального архіву давніх актів у Другій світовій війні: Потрійна трагедія – нищення, пограбування, пропаганди // Архіви України. – 2002. – № 4–6. – С. 54; ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 2, арк. 36.

⁶² *Lehr S.* Вказ. праця. – S. 211–227.

⁶³ Корпус магдебурзьких грамот українським містам : Два проекти видань 20-х–40-х років ХХ століття / В. Андрейцев, В. Ульяновський, В. Короткий. – К.: “Прайм”, 2000. – С. 182.

⁶⁴ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 2, арк. 36–37; Корпус магдебурзьких грамот... – С. 172–173, 178, 185; *Грімстед П. К.* Доля Київського центрального архіву давніх актів у Другій світовій війні: Потрійна трагедія – нищення, пограбування, пропаганди // АУ. – 2002. – № 4–6. – С. 54.

⁶⁵ Корпус магдебурзьких грамот... – С. 173–174.

⁶⁶ Там само. – С. 178–181; *Грімстед П. К.* Доля Київського центрального архіву давніх актів у Другій світовій війні: Потрійна трагедія – нищення, пограбування, пропаганди // АУ. – 2002. – № 4–6. – С. 57.

⁶⁷ *Мищак І. М.* Розвиток архівної справи в Україні (1943 – середина 1960-х років): Дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – С. 49.

⁶⁸ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 24, арк. 361.

⁶⁹ Там само, ф. 3676, оп. 1, спр. 51, арк. 54; там само, ф. 3206, оп. 5, спр. 24, арк. 339, 361 зв.

⁷⁰ ЦДАВО України, ф. 3676, оп. 1, спр. 51, арк. 55–68.

⁷¹ Der Bundesbeauftragte für die Stasi-Unterlagen, Bd. “Dokumentensammlung über geraubte Kunstschätze auf dem zeitweilig okkupierten Territorium der UdSSR durch die deutschen Faschisten”, Gruppe III-d, Dokument-Nr. 46; ГАРФ, ф. 7021, оп. 116, спр. 250, арк. 36–40.

⁷² ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 8, арк. 120–121.

⁷³ Там само, спр. 1, арк. 2.

⁷⁴ Bundesarchiv Koblenz, Bd. В-323, Аг. 495.

⁷⁵ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні 1941–1944 рр.: Зб. документів. – К., 1963. – С. 324–325; Преступные цели – преступные средства: Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941–1944 гг.): Сб. док. – М., 1963. – С. 290–291.

⁷⁶ Збірки київських музеїв у супроводі Й. Бенцинга вивезено 11 грудня 1943 р. з Кам’янець-Подільського до Кьонігсберга (ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 8, арк. 153–153 зв., 157).

⁷⁷ *Білокін С.* Гіркий спогад про Поліну Аркадіївну Кульженко // Пам’ятки України. – 1998. – № 1. – С. 151–153.

⁷⁸ Kunstsammlung aus Kiew in Allenstein gefunden // Frankfurter Rundschau. – Frankfurt-am-Main, den 19.08.1960.

Тетяна СЕБТА

**Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв
при райхскомісарі України:
історичний нарис**

У статті комплексно розглядається три напрямки діяльності Крайового управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі України – архівний, бібліотечний і музейний, вивезення з Києва культурних цінностей у 1943–1944 рр. на Захід.

Ключові слова: Крайове управління; культурні цінності; Райхскомісаріат України; Друга світова війна; Київ.

УДК 94:930.25(447)"1942/1944"

Татьяна СЕБТА

**Краевое управление архивов, библиотек и музеев
при рейхскомиссаре Украины:
исторический очерк**

В статье комплексно рассматриваются три направления деятельности Краевого управления архивов, библиотек и музеев при рейхскомиссаре Украины – архивный, библиотечный и музейный, вывоз из Киева культурных ценностей в 1943–1944 гг. на Запад.

Ключевые слова: Краевое управление; культурные ценности; Рейхскомиссариат Украина; Вторая мировая война; Киев.

УДК 94:930.25(447)"1942/1944"

Tetyana SEBTA

**The Territorial Administration of archives, libraries
and museums under Reichscommissar of Ukraine:
a historical essay**

The article covers three lines – archival, library and museum – of the activities of the Regional direction for archives, libraries and museums at Reichskommissar for the Ukraine, the removal of cultural treasures from Kyiv into the West in 1943–1944.

Keywords: Landesverwaltung; cultural treasures; Reichskommissariat Ukraine; World War II; Kiev.

UDK 94:930.25(447)"1942/1944"